

Oikeusministeriölle

Lausunto oikeusministeriön lainvalmisteluosaston arviomuistiosta (OM 8/41/2015)

Pohjois-Karjalan käräjäoikeus esittää kunnioittavasti lausuntonaan seuraavaa:

1. Kokoonpanojen keventäminen käräjäoikeudessa

Tuomioistuinten henkilöresurssien tarkoituksenmukainen kohdentaminen edellyttää tuomioistuinten kokoonpanoilta joustavuutta. Resurssit on kohdennettava ennen muuta vaativimpien asioiden käsittelyyn. Tuomioistuimilla tulee olla nykyistä laajempi harkintamahdollisuus kokoonpanon määräämisessä.

Käräjäoikeuden päätösvaltainen peruskokoonpano rikosasiassa on puheenjohtaja ja kaksi lautamiestä. OK 2 luvun 6 §:n nojalla huomattava osa rikosasioista käsitellään kuitenkin yhden tuomarin kokoonpanossa.

Rikosprosessin keventämisen ja tehostamisen kannalta oleellista on kysymys siitä halutaanko lautamieskokoonpano edelleen säilyttää käräjäoikeuksissa vai voidaanko tuomioistuimen maallikkojäsenistä luopua kokonaisuudessaan. Lautamiesten osallistuminen lainkäyttöön on yksinomaan poliittinen arvokysymys. Perustuslaillista tai kansainvälisiin sopimuksiin perustuvaa velvoitetta maallikkojäsenien käyttämiselle ei ole. Oikeudenhoidon joustava ja tarkoituksenmukainen järjestäminen ei puolla lautamiesjärjestelmän säilyttämistä. Asiassa onkin syytä kyseenalaistaa mitä tavoitteita maallikkojäsenien osallistuminen lainkäyttöön enää palvelee tämän päivän yhteiskunnassa .

Käräjäoikeuden kokoonpanojen keventäminen vähentämällä lautamiesten määrää tai lisäämällä yhden tuomarin kokoonpanon käyttöalaa ei tuota tavoiteltuja hyötyjä. Lautamiesten määrän vähentäminen kahdesta yhteen ei ole oikeudenhoidon eikä taloudellisten tavoitteiden kriteerillä perusteltua. Myös yhden tuomarin kokoonpanon käyttöalan lisääminen muistiossa esitetyllä tavalla tuottaisi varsin vähän taloudellista hyötyä. Muutosten seurauksena lautamieskokoonpanot tulisivat hyvin harvinaisiksi ja koskisivat vain kaikkein vakavimpia rikoksia. Tämä on ongelmallista, sillä yksittäisille maallikkojäsenille ei tällöin kertyisi juurikaan käytännön kokemusta lainkäyttötyöskentelystä eikä muodostuisi kokonaisnäkemystä näytön arvioinnista ja yleisestä rangaistuskäytännöstä. Maallikkojäsenien osallistuminen kaikkein vakavimpien rikosten käsittelyyn voisi tällöin pikemminkin vaarantaa kuin edistää oikeusturvaa ja oikeudenkäytön hyväksyttävyyttä.

Postiosoite	Käyntiosoite	Puhelin	Telefax	Sähköposti
PL 60 80101 Joensuu	Kauppakatu 20 80100 Joensuu	029 56 48310	029 56 48376	pohjois-karjala.ko@oikeus.fi

2. Käräjäoikeuden kirjallisen menettelyn käyttöalan laajentaminen

ROL 5a luvun mukainen kirjallinen menettely on osoittautunut hyvin toimivaksi ja tarkoituksenmukaiseksi menettelyksi selvissä ja tunnustetuissa rikosasioissa. Menettelyn laaja-alainen ja järjestelmällinen käyttö sen soveltamisalaan kuuluvien rikosten osalta säästää merkittävästi tuomioistuimien ja syyttäjien työtä.

Menettelyn käyttö edellyttää vastaajan tunnustusta, asianomistajan ja vastaajan suostumusta sekä vastaajan täysi-ikäisyyttä. Nämä seikat rajoittavat väistämättä menettelyn käyttöalaa kaikkien sen soveltamisalaan rangaistusmaksimin puolesta kuuluvien rikosten osalta. Pohjois-Karjalan käräjäoikeudessa vuonna 2015 käsitellyistä rikosasioista 41 % ohjautui kirjalliseen menettelyyn. Tämä luku on koko maan kärkikastia, sillä valtakunnallinen keskiarvo on ollut noin 35 %, ja sitä voidaankin pitää käytännössä jokseenkin maksimimääränä menettelyyn tosiasiallisesti soveltuvien asioiden osalta. Soveltamisalaan kuuluvien rikosten ohjautuminen kirjalliseen menettelyyn edellyttää tietoista ja huolellista työtä esitutkinnassa ja syyteharkinnassa, jotta kirjallisen menettelyn edellytykset saadaan asianmukaisesti selvitettyä jo varhaisessa vaiheessa.

Muistiossa on pohdittu mahdollisuutta kirjallisen menettelyn soveltamisalan laajentamiseksi nostamalla rangaistusmaksimia ja/tai lisäämällä lakiin luettelo tietyistä rikoksista, joita menettelyssä voitaisiin tutkia, vaikka niistä säädetty enimmäisrangaistus ylittää kaksi vuotta. Käräjäoikeus ei sinällään näe perustuslaista tai ihmisoikeussopimuksista johtuvaa ehdotonta oikeudellista estettä soveltamisalan laajentamiselle, kun menettely perustuu vastaajan nimenomaiseen tunnustukseen ja suostumukseen. On kuitenkin huomioitava, että mitä vakavammasta rikosasiasta on kysymys sitä tärkeämpää on, että asia käsitellään asianmukaisesti ja perusteellisesti jo käräjäoikeudessa. Kirjallisen menettelyn soveltamisalan laajentaminen aiempaa vakavampiin rikoksiin voi olla omiaan lisäämään riskiä siitä, että käräjäoikeudessa kirjallisesti käsitellyt rikosasiat siirtyy enemmän valitusteitse hovioikeuden käsiteltäväksi, kun vastaajat aktivoituvat esittämään yksilöityjä vaatimuksia ja selvityksiä vasta asiassa annetun tuomion lopputuloksen perusteella.

Kirjallisen menettelyn soveltamisalan laajentaminen siten, että menettelyssä olisi mahdollista tuomita nykyistä ankarampi rangaistus, ei tuota tosiasiallisesti merkittävää hyötyä, ellei samassa yhteydessä laajenneta mahdollisuutta tuomita ankarampi rangaistus varaamatta vastaajalle tilaisuutta suullisen lausuman antamiseen. Tällä hetkellä kirjallisessa menettelyssä tuomitavat rangaistukset jäävät ROL 5a luvun 5 §:n kuulemismenettelyn vuoksi käytännössä maksimissaan kuudeksi kuukaudeksi vankeutta, sillä suullisen lausuman antaminen on tarkoituksenmukaisuus- ja turvallisuusnäkökohdat huomioon ottaen yksinkertaisempaa järjestää istuntokäsittelyssä. Toisaalta, mikäli yksinomaan kirjallisessa menettelyssä tuomitavat rangaistukset nousisivat selvästi, riski oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaarantumisesta ja valitusalttiuden lisääntymisestä kasvaisi.

Käräjäoikeus ei kannata lainsäädäntöön otettavaa määräystä siitä, että syyttäjän olisi esitettävä kirjallisen menettelyn haasteessa nimenomainen seuraamuskannanotto. Syyttäjän kannanotto ei voi olla tuomioistuinta sitova, koska tuomioistuimella on aina itsenäinen tuomiovalta seuraamuksen määrittämisessä. Käytännössä syyttäjät esittävät jo tällä hetkellä haastehakemuksissa seuraamuksia koskevan kannanottonsa esimerkiksi seuraavasti: ”vähintään seitsemän kuukauden pituinen ajokielto”, ”vähintään 40 päivän ehdollinen vankeusrangaistus”, ”vähintään 60 päivää vankeutta, joka voitaneen määrätä yhdyskuntapalveluna”. Nämä kannanotot voivat olla syytetyille informatiivisia, mutta verraten usein käräjäoikeus joutuu haasteasiakirjassa nimenomaisesti ilmoittamaan, että syyttäjän seuraamuskannanotto ei sido tuomioistuinta, vaan seuraamus voi pituudeltaan tai rangaistuslajiltaan poiketa syyttäjän esittämästä. Haastehakemuksen ja haasteasiakirjan välinen ristiriita voi olla tällöin vastaajan kannalta jopa harhaanjohtava.

Käräjäoikeus vastustaa ensiasteen päätösvallan siirtämistä yhtään nykyistä laajemmin pois tuomioistuimilta. Perustuslain 3 §:n 3 momentin mukaan tuomiovaltaa käyttävät tuomioistuimet. Vaikka kysymys olisikin tapahtumainkulun osalta selvästä ja tunnustetusta rikosasiasta, kuten esimerkiksi rattijuopumusrikoksesta, rangaistuksen mittaaminen ja oheisraamusten kuten ajokiellon määrääminen perustuu aina tapauskohtaiseen arvioon kyseisen teon vahingollisuudesta, vaarallisuudesta, teon vaikuttamista sekä rikoksesta ilmenevästä muusta tekijän syyllisyydestä.

Käräjäoikeus suhtautuu varauksellisesti ehdotukseen siitä, että esitutkintaa toimittava viranomainen laatisi syyttäjän sijaan haastehakemuksen yksinkertaisessa rikosasiassa. Syyttäjän rooli syyteasian oikeudellisessa arvioinnissa on usein ensiarvoisen tärkeä, mikä ilmenee muun muassa siinä, että syyttäjät tekevät huomattavan määrän syyttämättä jättämispäätöksiä esitutkintaviranomaisten tutkimissa asioissa muun muassa vähäisyysperusteella (ROL 1 luku 7 §) tai syyttävät selvästi lievemmin tai suppeammin rikosnimikkein mitä esitutkinnassa on tutkittu. Esitetty muutos pitää sisällään vaaran siitä, että tällaiset asiat siirtyisivät sellaisenaan suorilla haastehakemuksilla esitutkintaviranomaisilta tuomioistuimien käsiteltäviksi. Esitutkinnan tavoitteet ja lähtökohdat poikkeavat syyteharkinnasta, samoin näihin eri tehtäviin valmistava koulutus ja kokemus. Järkevän oikeudenhoidon kannalta on tarkoituksenmukaista, että syyteharkinnan suorittaa oikeustieteellisen koulutuksen saanut ja syyteharkintaan perehtynyt viranomainen, jotta ns. selvät rikosasiat olisivat selviä myös tuomioistuinten näkökulmasta tarkastellen.

3. Yhden kosketuksen periaate

Käräjäoikeus kannattaa yhden kosketuksen periaatteen käyttöön ottamista mahdollisimman laajasti. Menettelyllä voidaan saavuttaa merkittäviä hyötyjä sekä asioiden käsittelyajoissa että haastemiesten ja tuomioistuimen työajan käytössä, kun vaikeasti tavoitettavia henkilöitä ei tarvitse etsiä eikä istutokäsittelyä peruuttaa useita kertoja.

Pohjois-Karjalan käräjäoikeudella on hyviä kokemuksia syyttäjähasteen käytöstä valtakunnan itärajalla. Käräjäoikeus määrää jokaiselle kuukaudelle yhden käsittelypäivän syyttäjän haastamia asioita varten. Rajaviranomaiset yhteistyössä syyttävaviranomaisten kanssa huolehtivat näiden rikoshaasteiden tiedoksiantamisesta välittömästi rajalla tapahtuneen tutkinnan päätyttyä.

Tällaisen menettelyn laajentamisen ja yhteistyön tiivistämisen mahdollisuus syyttävaviranomaisten ja poliisin päivittäisrikostutkinnan kanssa olisi aiheellista selvittää pikaisesti ja tehdä tarvittaessa lainsäädäntömuutokset koskien poliisin oikeutta pitää epäilty kuulustelun päätyttyä lyhytaikaisesti (muutama tunti) poliisin huostassa päivystysluonteisesti toteutettavan syyteharkinnan ja tiedoksiantamisen ajaksi.

4. Vastaajan läsnäolovelvoitteen lieventäminen

Vaatimukset syytetyn läsnäolosta asian istutokäsittelyssä ovat tällä hetkellä lainsäädännössä tarpeettoman laajat. Vastaajalla tulisi olla nykyistä laajemmin mahdollisuus luopua oikeudestaan henkilökohtaiseen läsnäoloon oikeudenkäynnissä silloin, kun julkinen intressi ei vaadi hänen läsnäoloaan.

Perusteltua olisi harkita ROL 8 luvun 11 §:n käyttöalan laajentamista siten, että asia voitaisiin tutkia ja ratkaista vastaajan poissaolosta huolimatta, jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen ja hänet on sellaisella uhalla kutsuttu tuomioistuimeen, jolloin hänelle ilman eri suostumusta voitaisiin määrätä enintään kuuden kuukauden vankeusrangaistus. Vastaavasti ROL 8 luvun 12 §:n kohdalla tulisi harkita säännöksen muuttamista siten, että asia voitaisiin edellä todetuilla perusteilla ratkaista vastaajan suostumuksella siten, että

hänelle voitaisiin määrätä enintään kahdeksan kuukauden vankeusrangaistus.

Käräjäoikeus kannattaa muistiossa esitettyä vaihtoehtoa ROL 8 luvun 13 §:n 1 momentin mukaista henkilökohtaista kuulemista koskevan säännöksen kumoamisesta ja asian jättämisestä OK 15 luvun 1 §:n ja ROL 8 luvun 1 §:n varaan. Täysin riittävänä voidaan pitää sitä, että oikeudenkäynnissä on vankeusrangaistuksen määrittämisestä huolimatta läsnä vain vastaajan valitsema oikeudenkäyntiasiamies silloin, kun vastaajaa itseään ei ole tarpeen kuulla henkilökohtaisesti asian selvittämiseksi. Vastaajalla säilyy kuitenkin aina oikeus olla halutessaan itse paikalla oikeudenkäynnissä.

5. Videoyhteyden käytön laajentaminen

Käräjäoikeus pitää erittäin tärkeänä, että rikosasian vastaajan kuuleminen käräjäoikeudessa videoneuvottelun välityksellä mahdollistetaan pikaisesti lainsäädännössä. Menettelylle ei ole olemassa minkäänlaista perustuslaillista tai ihmisoikeussopimuksista johtuvaa estettä, kun vastaajalla säilyy oikeus halutessaan osallistua henkilökohtaisesti oikeudenkäyntiin.

Vastaajan osallistuminen asian käsittelyyn videoneuvottelun välityksellä tulisi olla vastaajan suostumuksella mahdollista siitä riippumatta miten ankarasti rangaistusta rikoksesta asiassa on kysymys. Vastaajan kuuleminen videoyhteyden välityksellä on usein perusteltua turvallisuuksista, joita voidaan pitää sitä painavampina mitä vakavammasta rikosepäilystä asiassa on kysymys.

Vastaajan kuuleminen todistelutarkoituksessa tulisi olla mahdollista videoyhteyden välityksellä aina ellei tuomioistuimien harkitse, että hänen kuulemiseensa liittyy sellaisia erityisiä seikkoja, joiden vuoksi hänen henkilökohtainen läsnäolonsa on välttämätöntä. Videoyhteydet käräjäoikeuksien ja eri viranomaisten välillä ovat jo tällä hetkellä niin laadukkaita, ettei vastaajan osallistuminen suostumuksellaan prosessiin videoneuvottelun välityksellä loukkaa rikosprosessin välittömyyttä eikä vastaajan oikeusturvaa.

Vastaavasti myös asianomistajan, todistajan ja asiantuntijan osalta OK 17 luvun 52 §:ssä tarkoitetun puhelin- tai videokuulemisen edellytyksenä tulisi olla yksinomaan se, että kuuluttavan henkilön kertomusta on mahdollista luotettavasti arvioida ilman hänen henkilökohtaista läsnäoloaan, eikä tuomioistuimien harkitse, että hänen kuulemiseensa liittyy sellaisia erityisiä seikkoja, joiden vuoksi hänen henkilökohtainen läsnäolonsa olisi välttämätöntä.

Käräjäoikeus ei pidä perusteltuna sitä, että videoyhteyden välityksellä kuultavalla vastaajalla olisi tarvetta kahteen avustajaan muutoin kuin poikkeuksellisesti. Videoneuvottelun käytön kehittämistä koskevassa työryhmämietinnössä 7/2015 on suositeltu, että jokaiseen tuomioistuimeen perustetaan erillinen videoneuvottelutila, jossa ei ole viraston muita tietoteknisiä laitteita ja jonka valvonta on järjestetty kameran avulla. Mikäli oikeudenkäynnin aikana ilmenisi tarvetta oikeudenkäyntiavustajan ja vastaajan väliseen luottamukselliseen yhteydenpitoon, istuntokäsittely olisi mahdollista keskeyttää ja järjestää videoneuvottelutilasta käsin luottamuksellinen neuvottelumahdollisuus tuomioistuimessa läsnä olevan oikeudenkäyntiavustajan ja videoyhteyden etäpäässä olevan vastaajan välillä.

6. Muuta huomioitavaa

Oikeusministeriö on lausuntopyynnössään kehottanut lausunnonantajia esittämään myös omia ehdotuksiaan keinoista keventää oikeusprosesseja.

Käräjäoikeuden näkemyksen mukaan on perusteltua ryhtyä selvittämään mahdollisuutta oikeudenkäynnin videoimiseen ja tallentamiseen käräjäoikeudessa Ruotsin mallin mukaisesti muutoksenhakua varten tarkoituksena rajoittaa hovioikeuksien pääkäsittelyjä. Vaikka jatko-

käsittelylupauudistus ja pääkäsittelyjen kohteen täsmentäminen ja rajoittaminen ovatkin tuoneet helpotusta hovioikeuksien pääkäsittelyruuhkiin, mainitut muutokset eivät ole poistaneet sitä oikeusvarmuuteen liittyvää ongelmaa, joka aiheutuu hovioikeudessa uusittavista pääkäsittelyistä.

Kiistämätön tosiasia on se, että henkilöiden muistikuvat tapahtumista heikkenevät ajan kulumisen myötä. Muistikuviin voivat myös joko tietoisesti tai tiedostamattomasti vaikuttaa toisten henkilöiden kanssa asiasta käydyt keskustelut sekä muiden henkilöiden lausumat tai kannanotot asiassa. Hovioikeuskäsittelyn tarkoituksena on nimenomaan sen seikan arvioiminen onko ja miten käräjäoikeuden ratkaisua muutettava. Jos hovioikeudessa esitetty henkilötodistelu poikkeaa sisällöltään käräjäoikeudessa esitetystä, kuten tällä hetkellä usein on tilanne, hovioikeuden suorittaman tutkimisen ja näytön arvioinnin lähtökohdat ovat muutoksenhaikuvaiheessa täysin erilaiset kuin käräjäoikeudessa. Tätä ei voida pitää oikeusvarmuuden kannalta perusteltuna, sillä on täysin epärealistista olettaa, että kuultavien henkilöiden muistikuvat tapahtumista olisivat hovioikeuden pääkäsittelyssä luotettavampia kuin käräjäoikeuskäsittelyssä.

Lausuntopyyntö pohjautuu ainoastaan tilkkutäkkimäiseen säästöjen tavoittelemiseen, eikä anna ratkaisun todellisia perusteita tuomioistuinlaitoksen kehittämiseksi. Ensiksi tulisi määrittellä arvoperusteisesti, mitkä ovat tuomioistuinlaitoksen tehtävät ja miten ne toteutetaan ja vasta sen jälkeen määrittellä, miten nämä tavoitteet saavutetaan.

Lausunnon valmistelusta on vastannut käräjätuomari Tuija Turpeinen. Lausunto on käsitelty Pohjois-Karjalan käräjäoikeuden johtoryhmässä.

Joensuussa maaliskuun 9. päivänä 2016

Laamanni

Juhani Mähönen